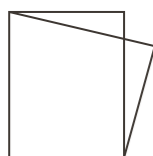

Professionsetik for forskere – forsøg på et overblik

Hans Fink, docent emeritus, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet

Et forsøg på at give et kort, samlet overblik over de idealer og normer, som en forskningspraksis skal leve op til for at være ansvarlig over for de forskellige parter, som det kan vedkomme.

Da jeg i 1969 blev magister i filosofi med speciale i etik, var ordet 'etik' et sjældent brugt fremmedord, der først og fremmest netop var navnet på disciplinen moralfilosofi. Etik var moralbegrundelse, og moral var handlings- og personbedømmelse. Kants etik var hans tanker om moralens karakter og grundlag, hans moral var hans måde at opføre sig på over for andre mennesker bedømt i lyset af essentielt uskrevne normer. Fra omkring 1980 skete der imidlertid i hele den vestlige verden et skred, der medførte, at ordet 'etik' blev meget mere bredt og almindeligt brugt, til dels på bekostning af ordet 'moral'. I Danmark blev der således i 1987 nedsat et Etisk Råd, der skal oplyse og rådgive forud for lovgivning om nye medicinske teknologier. Der blev nedsat etiske komiteer, der skal give forhåndsgodkendelse af medicinske forsøg med mennesker.

Fra centralt hold er der udformet en kodeks for integritet i forskningen i udtrykkelig **tilslutning til europæiske og internationale regelsæt.**

Virksomheder begyndte at aflægge etisk regnskab i tillæg til deres ordinære økonomiske regnskab. Næsten alle organiserede professioner nedsatte etiske nævne, råd eller udvalg til behandling af klager over fagpersoners virke, og i den forbindelse blev der formuleret udtrykkelige professionsetiske retningslinjer. Også forskersamfundet fik sine første professionsetiske organer. Der blev nedsat et Udvalg Vedrørende Videnskabelig Uredelighed, UVVU, først kun for medicinsk forskning, siden udvidet til al universitetsforskning. Det kunne ikke have heddet: 'Moralsk Råd', 'moralske komiteer', 'moralsk regnskab', 'professionsmoral', 'moralske retningslinjer' eller 'forskningsmoral', selvom det alt sammen gennemgående angår handlings- og personbedømmelse snarere end refleksion over det moralske. 'Etik' er således blevet det gængse navn for et

quasi-juridisk, normativt område mellem den uskrevne moral og den egentlige lovgivning. Mere fastlagt og systematisk overvåget end det blot moralske, men mere vagt bestemt og uklart sanktioneret end det juridiske.

I kølvandet på en række skandalesager har centrale forskningsfonde i USA og Europa besluttet kun at give bevillinger til forskere fra universiteter, som har formuleret en etisk kodeks, har et organ til behandling af mistanke om fusk med forskningen og giver undervisning i forskningsetik. Det har medvirket til, at der i Danmark i de seneste år er sket en kraftig oprustning på den forskningsetiske front. Fra centralt hold er der udformet en kodeks for integritet i forskningen i udtrykkelig tilslutning til europæiske og internationale regelsæt, UVVU har skiftet navn til NVU, Nævnet

for Videnskabelig Uredelighed, og har fået opdateret sine retningslinjer. Decentralt har de enkelte universiteter tilsluttet sig den danske kodeks, og de har nedsat egne praksisudvalg til behandling af klager, ligesom de har iværksat undervisning og rådgivning i forskningsetik.¹ Jeg har været med i denne udvikling først som repræsentant for humaniora i UVVU fra 1998-2004 og de sidste 7 år sammen med Morten Dige som uafhængig rådgiver i spørgsmål om forskningsintegritet, forskningsfrihed og ansvarlig forskningspraksis på det humanvidenskabelige fakultet på Aarhus Universitet, og jeg har som sådan medvirket ved en del kurser både for ph.d.-studerende og for deres vejledere.

Jeg har der ofte udtrykt et vist forbehold over for hele tendensen til kodificering af det etiske. Enhver nedskrevet etik

rummer en risiko for at være nedskrevet i begge disse ords betydninger. Nu er en nedskrivning imidlertid sket, og det må da gælde om at fastholde en forståelse for den etos, de idealer og normer, der er indbyggede i og styrende for al videnskabelig forskning, og som har deres gyldighed, ganske uanset om et universitet eller et land har vedtaget en kodeks eller ikke. I forholdet til disse idealer og normer er begrebet *ansvar* helt centralt. Det er på en måde kernen i al moral og etik. At være menneske er at have ansvar for at gøre det, man gør, så godt og så rigtigt, som man nu er i stand til. At have ansvar er at stå ved og stå inde for det, man har gjort, og at være parat til at svare for sig og aflægge regnskab for sine motiver, hvis man møder begrundet kritik. Hvis man er mistænkt for direkte lovbrud, kan man blive stillet til ansvar over for de myndigheder, der er sat til at håndhæve gældende ret, men i videre forstand står man altid til ansvar for det, man har gjort, og over for alle dem, man har med at gøre – over for den enkelte anden, som man er i direkte kontakt med, over for de andre i de forskellige fællesskaber, man tilhører, og over for én selv. At svigte andre er at svigte sig selv. Og det, uanset om man faktisk bliver draget til ansvar af nogen.

Forskningsetik er spørgsmål om det skærpede ansvar, der påhviler de mennesker, der præsenterer sig som forskere, det vil sige som professionelle sandhedssøgere. De har et ansvar for at gøre alt, hvad de gør i denne egenskab, så rigtigt og godt, som det er dem muligt. De forskere, der har søgt og fået ansættelse på et universitet, kan nu om dage, hvis de svigter, blive stillet til ansvar over for forskningsetiske instanser med forskellige sanktionsmuligheder, men i

videre og dybere forstand har de ganske uafhængigt af det et ansvar for at leve op til det ideal om ubetinget ærlighed, som er definerende for videnskabelig forskning. Det er (1) et personligt ansvar for ens egen forsknings integritet, og det er (2) et ansvar ikke bare over for det universitet, man er ansat på, eller den nation eller organisation, der betaler ens løn, men over for forskersamfundet og de forskere, man samarbejder med, (3) et ansvar over for dem, man forsker om, og i sidste ende (4) et ansvar over for hele menneskeheden, fordi forskning er videreudvikling af den videnskab, som er og bør være det til enhver tid bedst begrundede vidensberedskab for alle. Det vil jeg sige lidt om i den orden, altså (1) noget om, *hvad* man har ansvar for i selve forskningsprocessen, og derefter (2-4) noget om, *hvem* man med sin forskning og formidling er ansvarlig over for, og *hvorledes* dette ansvar på forskellig vis går videre end det snævert forskningsmæssige.

1. Ansvar for forskningsprocessens integritet

Forskning er frembringelse af ny, relevant viden. Forskning forekommer over alt i samfundet. Politiet efterforsker forbrydelser, journalister forsker i sager af offentlig interesse, private produktionsvirksomheder har egne forskningsafdelinger, tænketanke skyder op som paddehatte. De danske og internationale regelsæt for ansvarlig forskningspraksis angår imidlertid særligt universiteternes forskning, som sigter på at frembringe ny viden, der ikke bare er relevant for et eller andet formål, men er relevant som bidrag til videnskabens videre udvikling som et sammenhængende system af viden. Det er helt afgørende, at andre gennemgående kan have tillid til denne viden, og

det forudsætter, at forskningen ikke bare er tillidsvækkende, men tillidsværdig. Det er kravet om forskningens tillidsværdighed eller integritet, som de forskningsetiske regelsæt sætter ord på, uden at det først er dem, der installerer det.

Når det er blevet påtrængende indadtil og udadtil at understrege betydningen af integritet og ansvarlighed i forskningen, skyldes det, ud over forskellige skandalesager, de senere årtiers store skift i den rolle, videnskabelig forskning spiller for samfundenes økonomi. I forbindelse med den nye danske universitetslov i 2003 vakte det en vis forargelse i forskerkredse, at forskningsministeren brugte udtrykket: "Fra forskning til faktura" som et mantra til at fremhæve forskningens instrumentelle rolle som bidrager til bruttonationalproduktet mere end til videnskaben som sådan. Allerede få år efter var situationen imidlertid den, at "Fra faktura til forskning" ville være en mere rammende beskrivelse af situationen på universiteterne. Omkring halvdelen af deres forskning sker nu i eksternt finansierede, kortvarige forskningsprojekter. Det første spørgsmål i en ansættelsessamtale er: "Kan du tiltrække eksterne midler?", og succeskriteriet for en etableret forsker er at skaffe penge til midlertidig ansættelse af ph.d.-studerende og postdocs. Den forskning, universiteterne selv igangsætter, bliver mere og mere styret af hensynet til fortsat at kunne tiltrække eksterne midler. Nye ansættelsesmæssige incitamentsstrukturer har ligeledes klart forstærket de fristelser til at snyde på vægten, som sådan set altid har gjort sig gældende. Forskning involverer uundgåeligt spørgsmål om penge, ære og magt. Forskere er gennem tiderne blevet ledt i fristelse af deres egen grådighed, stolthed og

Forskningsetik er spørgsmål om det skærpede ansvar, der påhviler de mennesker, der præsenterer sig som forskere, det vil sige som professionelle sandhedssøgere.

magtbegærlighed. Det nye er, at de nu er blevet underlagt et ledelseshierarki, der risikerer at lede dem yderligere i fristelse ved krav om store mængder af lønsom forskning i alliance med kommercielle interesser. Da hele systemet imidlertid forudsætter forskningens tillidsværdighed, har ledelsen både på centralt og decentralt niveau fået god grund til udtrykkeligt at formulere regelsæt og iværksætte procedurer, der midt i den stadigt dybere involvering med eksterne partnere holder de ansatte fast på et krav om integritet og ubestikkelighed i forhold til illegitim økonomisk og politisk indflydelse.

Den danske kodeks for integritet i forskningen opererer i tilslutning til internationale regelsæt med et ideal for ansvarlig forskningspraksis (eller i jargon: RCR: Responsible Conduct of Research). Dette ideal specificeres nærmere som ærlighed (honesty), gennemsigtighed (transparency) og ansvarlighed (accountability). Det er positive ord, men her som overalt i det etiske er der den

asymmetri, at det positive ganske vist er det ontologisk primære, men at det negative er det epistemisk primære. Hvis alle altid var ærlige, ville ingen opdage, at de var det. Det er løgnen, tilsløringen og svindlen, der får os til at indse, at ærlighed ikke bare er det almindelige, men er et gode, som det kan kræve noget særligt at sikre. Det er de faktisk forekommende eksempler på uredelig adfærd præsenteret som forskning, der giver grund til at understrege idealer som ærlighed, gennemsigtighed og ansvarlighed. Det er den konsekvente afvisning af løgnen, tilsløringen og uansvarligheden, der er det afgørende. Sådan uredelighed i forskning (RM: Research Misconduct) specificeres i regelsættene som bevidst eller groft uagtsom fabrikation (fabrication), falsifikation (falsification) og plagiat (plagiarism). Det er tre former for løgn og svindel, som kan være foretaget i videnskabens navn, og som derved bliver mere end almindeligt giftige.

Fabrikation er fiktive resultater, præsenteret som om de var faktuelle og baseret

på egne grundige undersøgelser. Det kan være rapporter om forsøg med rotter, som man ikke har haft til rådighed, eller "interviews" med opdigtede personer. Falsifikation er manipulation med materialer, instrumenter og processer, hvorved man uretmæssigt ændrer eller udelader data og fordrejer det videnskabelige budskab. Det kan være anbringelse af materialer i udgravninger eller arkiver, manipulation med forsøgsopstillinger og beregninger, manglende omtale af forhold, der klart taler imod ens resultater. Plagiat er intellektuelt tyveri og vildledning om egen indsats. Det kan være afskrift af længere passager eller andre krænkelser af ophavsret. Plagiat adskiller sig fra de to andre ved først og fremmest at være en forsyndelse mod en anden forsker, uden at det nødvendigvis invaliderer det videnskabelige budskab. En ide bliver sådan set ikke mindre gyldig af at være tyvstjålet fra en bedre forsker.

Der er en stor gråzone af tvivlsom forskningspraksis (QCR: Questionable Conduct of Research) mellem de klare

tilfælde af uredelig forskning og den helt igennem gode og ansvarlige videnskab. I det nugældende system skal alle beskyldninger om en af de tre former for uredelighed altid rettes til praksisudvalget på det universitet, hvor den anklagede er ansat. Medmindre klagen er åbenlyst grundløs, skal den imidlertid straks oversendes til egentlig behandling i NVU. Her kan sagen afgøres endeligt, eller tilbagesendes til praksisudvalgene til behandling, hvis det konkluderes, at der ikke er tale om egentlig uredelighed, men blot tvivlsom forskningspraksis, som er det eneste, praksisudvalgene har kompetence til at tage stilling til og evt. indberette til rektor. Langt det største antal sager i systemet har hidtil været sager om plagiat, heraf en del begået af yngre, udenlandske forskere. Her mener jeg, at systemet er unødigt tungt. Spørgsmål om plagiat er ofte ret banale og kunne med fordel behandles decentralt med det samme, men med ankemulighed til NVU.

Det er i feltet for tvivlsom forskningspraksis, at etiske overvejelser trænger sig på for alle de almindelige forskere, der sådan set har de bedste intentioner. Forskning baseret på indsamlede data repræsenterer altid et udvalg, og udvalget kan være mere bestemt af at bekræfte den tese, forskeren ønsker at begrunde, end af materialets hele karakter. Forskning baseret på interviews og deltagerobservation må ligeledes foretage udvalg, og her er muligheden for at lægge kilder ord i munden eller at udelade noget afgørende aldrig helt fraværende. Grænsen mellem bevidst falsifikation og dårlig forskning kan være noget flydende. Her er gennemsigtighed vigtig. Andre forskere skal så vidt muligt

kunne få adgang til det materiale, der ligger til grund. Omhyggelig dataopbevaring er derfor en del af ansvarlig forskningspraksis. Dette hensyn kan imidlertid somme tider være vanskeligt at forene med kravene i den nye GDPR-lovgivning. Her er mange dilemmaer.

Strengt taget kan man sige, at al sjuksket og dårligt gennemført forskning er tvivlsom forskningspraksis. Det er uagtsomt, ikke forsættligt, men alligevel tvivlsomt. Man burde have gjort det bedre. Og den slags forskning findes der ikke så lidt af på alle fagområder og ikke mindre i takt med, at forskere er underlagt et "publish or perish"-regime.²

2. Ansvar over for andre forskere

Den enkelte forskers ansvar for sin egen forsknings integritet er ikke mindst et ansvar over for forskersamfundet. Hver gang en forsker bliver grebet i fusk, falder det tilbage på hele standen og på det fagområde, det universitet og det institut, hvor vedkommende er ansat. Man kan ikke bare være ligeglad med, hvordan de andre forskere forsker, og hvad de præsenterer som forskning. Det er derfor ganske velbegrundet, at forskningsinstitutioner og faglige sammenslutninger etablerer regler og procedurer for at holde en slags selvjustits ved siden af den egentlige lovgivning. Det er dog samtidig klart, at kritik af andre forskeres forskning ofte er en integreret og motiverende del af forskningsprocessen. Man skal derfor være mere end almindeligt sikker i sin sag, før man beskylder andre for forsættlig uredelighed. Den faglige kamp skal ikke stå i praksisudvalg og NVU, men i åben diskussion om sagen. Der har været eksempler på, at misforståelse af de forskningsetiske retnings-

linjer har ført til grundløse anklager om uredelighed. Det er skadeligt for hele systemet, ikke mindst når sagen bliver kendt i offentligheden. Som forsker har man et ansvar for at afsløre andre forskeres bevidste svindel, men også for ikke at misbruge de nye klagemuligheder til at skade konkurrenter eller tilhængere af andre paradigmer end ens eget.

Ud over dette almene ansvar over for forskersamfundet har man også et mere specielt ansvar over for den eller de forskere, man samarbejder med. På flere og flere områder er kollektive forskningsprojekter blevet normen snarere end undtagelsen. Mange af de sager, som indklages for praksisudvalgene, og som rådgivere bliver spurgt om, handler om tvivlsom forskningspraksis i samarbejde, der er gået skævt, eller om uenigheder om ret til forfatterskab. I et samarbejde skal man kunne stole på hinanden og have en professionel kollegialitet; men forskere er jo også en slags mennesker, og både faglig uenighed og almindeligt uvenskab kan føre til tilspidsede konflikter. Det er formentlig uundgåeligt, og igen er det vigtigt, at sådanne konflikter søges håndteret ved i tide at have indgået klare aftaler og uden at gøre brug af det forskningsetiske system, medmindre klare tilfælde af egentlig uredelighed kan dokumenteres.

De regler for ret og pligt til forfatterskab, som har vundet indpas på det medicinske område bliver i stigende grad anvendt i næsten alle fag. De er indeholdt i den såkaldte Vancouver-deklaration. Det grundlæggende er, at man har ret og pligt til forfatterskab, hvis og kun hvis man har ydet et substantielt bidrag til både forskningsprocessen og

Det afgørende spørgsmål er altid, hvordan man forener **rollen som forsker** med rollen som deltager.

skriveprocessen. På nogle fagområder har det nærmest været normen, at institutledere og andre i ledende stillinger er blevet opført som medforfattere, bare fordi det hele ikke ville være blevet til noget uden dem.³ Det er en uskik, som kun gradvist er ved at forsvinde, men som bliver særligt urimelig i en tid, hvor der lægges vægt på det rent kvantitative antal af publikationer. (Situationen er helt særlig på områder af fysikken, hvor det er almindelig anerkendt, at artikler på nogle få sider kan have flere hundrede forfattere, som alle har medvirket ved meget komplicerede forsøg. Om det er rimeligt eller ej, skal jeg ikke kunne sige). For at have ret til forfatterskab skal man også have godkendt det færdige resultat og anerkendt sit medansvar for hele publikationen. Det klart, at der kan være uenigheder om, hvad der udgør et substantielt bidrag, og om, hvem der således har ret til at komme med på forfatterlisten. Der kan også være spørgsmål om, i hvilken orden forfatterens navne

skal stå. Når det fremhæves, at alle, der har ydet substantielle bidrag, ikke bare har ret, men også pligt til at stå som forfatter, skyldes det, at der har været eksempler på, at ansatte i medicinalindustrien har skrevet artikler, som de ikke bare har fået universitetsforskere til at stå som medforfattere eller første forfattere på, men at de samtidigt selv har givet afkald på at stå som forfatter for derved at øge artiklens troværdighed og sløre industriens interesser i sagen. Man taler om spøgelsesforfatterskaber, hvor én, der har ret og pligt til forfatterskab, ikke står som forfatter, mens én, der ikke har det, gør.

3. Ansvar over for dem, der forskes om
De forskellige danske og internationale regelsæt for integritet i forskningen siger ikke et ord om forskernes ansvar for det, der gøres til genstand for forskning, herunder ansvaret over for de mennesker, hvis liv man studerer og ofte som forsker kommer tæt ind på livet af. På

mange humanistiske, samfundsvidenskabelige og pædagogiske forskningsområder giver dette ansvar anledning til umiddelbart mere påtrængende etiske problemer end hensynet til forskersamfundets idealer og normer. Begge dele er dog etiske hensyn, og det afgørende spørgsmål er altid, hvorledes man forener rollen som forsker med rollen som deltager, hensynet til videnskaben med hensynet til dem, man prøver at få mere at vide om. På det medicinske område har World Medical Association i Helsinki-deklarationen, som blev vedtaget i 1964 og siden er udbygget og opdateret, som det grundlæggende princip fastslået:

"While a primary purpose of medical research is to generate new knowledge, this goal can never take precedence over the rights and interests of individual research subjects".

Baggrunden for vedtagelsen var i høj grad den forskning, tyske læger havde

Den enkelte forskers ansvar for sin egen forsknings integritet er ikke mindst **et ansvar over for forskersamfundet.**

gennemført i koncentrationslejre, men medicinens historie rummer i det hele taget mange eksempler på, at forskere har tilladt sig at udsætte godtroende eller hjælpeløse patienter for uhyrligheder i videnskabens navn. Der er nu et omfattende system af etiske komiteer, der skal godkende forsøg med mennesker, før de igangsættes. Noget lignende er ved at brede sig også i andre fag. Flere og flere fonde kræver en forhåndsgodkendelse af, at forskningen vil være etisk i orden i forhold til de berørte. Det grundlæggende princip er et krav om informeret samtykke, hvilket imidlertid kan give anledning til mange dilemmaer. Det hører med, at de berørte har ret til at trække deres tilsagn tilbage når som helst. De har ret til ikke at blive skadet eller unødigt besværet. De har ret til anonymitet, fortrolighed og respekt for deres værdier og motiver. Hvordan man forener hensynet til det med kravet om ærlighed og gennemsigtighed, er der ingen patentløsning på, men en nyttig tommelfingerregel kan være, at forskningens resultater præsenteres så åbent som muligt og så lukket som nødvendigt.

Ikke bare andre mennesker, men også dyr, genstande, fortidige begivenheder og nutidige konfliktfelter kan give anledning til etiske overvejelser og indskrænkninger i, hvad forskere kan tillade sig for at opnå og formidle ny viden om. Det er et ansvar over for dem, der i videre forstand er berørt af forskningen. Forskere har altid et ansvar for at behandle de dyr og genstande, de har med at gøre, ordentligt og mest muligt skånsomt. Formidlingen af forskningsresultater kan ofte ikke undgå at blive inddraget i herskende ideologiske stridigheder. For tiden er køns- og migrationsforskning rene minefelter. Det er indlysende, at der her er store gråzoner mellem det videnskabeligt set helt acceptable og helt uacceptable, og spørgsmålene kan stille sig meget forskelligt fra fag til fag og fra forskningsprojekt til forskningsprojekt. Hvordan fastholder man bedst forskerrollen og ansvaret for forskningens integritet midt i de mangfoldige personlige, politiske og økonomiske forviklinger, man uvægerligt er part i? Jeg tror, at det er afgørende her, at man ikke går på kompromis med forskerens ubetingede

forpligtelse på ærlighed og gennemsigtighed, og at man forsvaret sin forskning og formidling med henvisning til sagen selv, og at man indrømmer det, hvis kritik eller forbehold er på sin plads. Alle kan komme til at begå fejl, og forsøg på at dække over dem eller bortforklare dem er ofte mere uredelige end fejlene selv. Man bør heller ikke prøve at dække sig ind ved at stille det op, som om der gælder mindre strenge videnskabelige krav på nogle områder end på andre. Nogle områder er meget mere komplekse end andre, men kravet om ærlighed og gennemsigtighed er det samme.

4. Ansvar over for menneskeheden
I UNESCO's Budapest-deklaration om videnskab fra 1999 hedder det:

"The sciences should be at the service of humanity as a whole, and should contribute to providing everyone with a deeper understanding of nature and society, a better quality of life, and a sustainable and healthy environment for present and future generations".

Det er store ord, men mindre kan sådan set ikke gøre det. Ansvaret for, at forskningen bidrager til at udvikle videnskaben, er et ansvar ikke bare over for det enkelte universitet, det enkelte land eller det internationale forskersamfund, men over for alle mennesker på tværs af nationale, politiske, religiøse og kulturelle skel. Videnskab udøves af mennesker så at sige på menneskehedens vegne. De formelle idealer om ærlighed og gennemsigtighed er uomgængelige betingelser for ansvarlig forskningspraksis, men det er vigtigt også at understrege, at forskningens formål er dens langsigtede og universelle nytteværdi. Her er Robert Mertons berømte CUDOS-normer for videnskabelig forskning et udmærket udgangspunkt for diskussion.⁴

C står for Communalism (eller Communism som Merton oprindeligt skrev) og indebærer, at videnskabens resultater bør være universelt fælleseje. Den, der har gjort en opdagelse eller udviklet en ny teori, har ret til at blive krediteret for den, men har ikke som videnskabelig forsker ret til at monopolisere den. Ohms lov tilhører ikke Ohm, men alle. Man kan ikke tage patent på viden, kun på retten til i en nærmere fastsat periode at udnytte denne viden kommercielt, og et patent forudsætter netop, at den pågældende viden er offentligt kendt. Videnskabens historie er fuld af eksempler på, at idealet om fælleseje ikke er blevet fulgt. Der er skarp konkurrence om at komme først med et resultat, og udvekslingen mellem forskere er langt fra altid herredømmefri og tillidsfuld kommunikation. Politisk og økonomisk rivalisering mellem nationer kan også føre til mere eller mindre velbegrundet hemmeligholdelse af resultater. Aktuelt er der diskussion om, hvilken viden danske

forskere må dele med kinesiske forskere. Muligheden for at udnytte videnskabelige resultater er globalt set ekstremt ulige fordelt, men det understreger kun det ansvar, forskere i de rige dele af verden har for at gøre deres resultater så tilgængelige som muligt. Det er aldrig forskere som forskere, der skal begrænse adgangen til deres resultater. Dette ideal om fælleseje er også baggrunden for de senere års vigtige bestræbelser på at sikre open access, således at privatejede, kommercielle forlag ikke reelt begrænser den offentlige adgang til resultaterne af offentligt finansieret forskning. Det er undtagelserne fra idealet om fælleseje, der kræver begrundelse, ikke idealet som sådant.

U står for Universalism og udtrykker et ideal om, at ingen på forhånd er udelukket fra at bidrage til videnskaben. Da Merton skrev i 1942, var baggrunden ikke mindst nazisternes udelukkelse af jødiske forskere fra tyske universiteter med de dertil hørende forestillinger om en særlig arisk videnskab. I Sovjetunionen førte forestillinger om en særlig proletarisk videnskab også til politisk motiverede indgreb i, hvem der fik mulighed for at forske. I mange år har kvinders adgang til videnskabelige institutioner været enten udelukket eller stærkt begrænset. Det er klart, at amatører og forskere uden for eliteinstitutioner har ekstra svært ved at få resultater efterprøvet og anerkendt, men ingen bør være udelukket fra at få deres begrundede tanker taget i betragtning af andet end rent saglige grunde. Forskere er mennesker, og mennesker opdeler hinanden i alle mulige kategorier, som også enhver forsker har en eller anden plads i, men ingen, der kan gøre sig forståelig over for andre, bør være udelukket alene på grund

af den kategori, vedkommende tilhører eller placeres i af andre. Viden giver autoritet, men videnskab er aldrig autoritær, og forudsætter en elementær ydmyghed over for virkelighedens kompleksitet og en vilje til at lære af andre, der ser den fra et andet og måske mindre privilegeret perspektiv.

D står for Disinterestedness, det vil sige uselvskhed og upartiskhed. Forskere er selvfølgelig interesserede i det, de forsker i. Sandhedskærlighed og længsel efter en viden og visdom, man ikke har, er stærke emotionelle motiver til forskning, hvad allerede Platon fremhævede. Det er aldrig interessen i sig selv, der er problematisk. Forskere har også uundgåeligt personlige økonomiske og politiske interesser i forbindelse med deres forskning. Det kan, men behøver ikke, at fordreje dens resultater. En sandhed bliver hverken mere eller mindre sand af at være til gavn for nogen og til skade for andre. Man kan møde et naivt ideal om fuldstændig objektivitet og neutralitet, som det ikke er menneskelig muligt at leve op til, men det er kun subjekter, der i al deres subjektivitet kan være mere eller mindre objektive. Det relevante er intersubjektivitet: at processer og argumenter er lagt åbent og sagligt frem, så resultaterne kan efterprøves af andre, og at det ikke er skjulte og illegitime motiver, der har forudbestemt resultaterne. Det kan være forskerens rent personlige ambitioner og politiske engagement, der fordrejer, men det kan også være de mere eller mindre tydeligt udtrykte ønsker hos dem, der betaler for forskningen, som forskere af behagelyst eller frygt lader påvirke resultaterne. Disinterestedness er ikke mindst ubestikkelig i forhold til særinteresser.

O stod oprindeligt for Organized umiddelbart forbundet med S for Scepticism, men ofte lader man nu O stå for Originality. Forskning skal bringe ny, videnskabeligt relevant viden, og det er betoningen af nyhedsværdien, der understreges med Originality. Organized Scepticism understreger, at en stadig selvkritik og åbenhed for kritik fra andre er definerende for videnskab. Videnskaben er aldrig færdigudviklet og aldrig dogmatisk. Enhver ny indsigt rejser flere nye spørgsmål. Der er ikke noget, der hedder den udtømmende viden om noget som helst emne. Der vil være brug for videnskab i al forudsigelig fremtid, og man må stole på, at sandheden på lang

sigt vil være i det ægte og universelle fremskridts tjeneste. I øvrigt er menneskehedens gavn af forskningen ikke bare knyttet til nye indsigter, men også til at forskning og uddannelse på højere læreanstalter indgår i et symbiotisk fællesskab. At en generations viden bliver videregivet til næste generation på en måde, der eksemplificerer forskningens etos af organiseret skepsis, er eminent vigtigt. Professionsetik for forskere har en klar pædagogisk dimension.⁵

Hvis man sociologisk studerer forskeres faktiske adfærd, kan man godt komme i tvivl om, hvorvidt CUDOS-idealene faktisk er styrende for forskningen,

men det er netop det, der giver grund til at holde dem frem. Hvis man synes, de lyder gammeldags, må man tænke sig bedre om, og man behøver jo ikke blive selvhøjtidelig, fordi man tager sit arbejde højtideligt. Det kan aldrig være god videnskab at monopolisere viden, udelukke begrundede synspunkter, lade hensynet til penge, magt og ære trumfe sandheden eller at give sig tilfreds med de allerede opnåede resultater. Der er rigeligt med kynisk accept af de "realiteter", som forskningen for tiden er underlagt på institutionerne, og kynisme er det sidste, vi har brug for. Den kan kun føre til en ganske uansvarlig forskningspraksis.

NOTER

- ¹ En udmærket og overskuelig samling af relevante tekster findes på Aarhus Universitets hjemmeside: <https://medarbejdere.au.dk/administration/forskning-talent/ansvarligforskningspraksis/>
- ² Jeg skal med det samme vedgå, at artiklen indeholder ganske meget genbrug af tankegange og formuleringer fra tidligere tekster. Det gælder således artiklen "Epokens etik" fra 1995 og "Oplysningens imperativ" fra 2007, begge genoptrykt i Fink, H. (2012) *Filosofiske udspil*, Aarhus: Philosophia. Det gælder "Universitetsfagernes etik" i Fink, H. et al. (2003) *Universitet og videnskab*, København: Hans Reitzels Forlag; "Hvad er etik, egentlig? – elementer til en begrebsafklaring" i Thøgersen, U. og Troelsen, B (2012) *Filosofi og etik*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag; "Om dannelse på et forskningsuniversitet" i Larsen, S.N. og Raahauge, J. (2017) *Dannelse på universitetet – Fordringer og udfordringer*, København: Sophia og "Classical Ideals in the Modern Research University" i *Danish Yearbook of Philosophy*, vol. 52, 2019. Der er således klart tale om eksempler på det, der sommetider kaldes selvplagiat, men nu har jeg lagt det åbent frem, og selvplagiat er ikke videnskabelig uredelighed, højst tvivlsom forskningspraksis og det endda kun, hvis der er tale om uhensigtsmæssig dobbeltpublicering, og det, mener jeg ikke, er tilfældet her.
- ³ Der har i de senere år været meget diskussion af den såkaldte replikationskrise, altså det at det viser sig svært at bekræfte et resultat ved en gentagelse af undersøgelsen, selv når det er de samme forskere, der gør det anden gang. Det hele begyndte med: Ioannidis, J.P.A. (2005) "Why most published research findings are false". *PLoS Med* 2(8): e124. [wikipedia/commons/8/8e/Ioannidis_%282005%29_Why_Most_Published_Research_Findings_Are_False.pdf](https://www.wikipedia/commons/8/8e/Ioannidis_%282005%29_Why_Most_Published_Research_Findings_Are_False.pdf)
- ⁴ I en artikel i Nature af Ioannidis, J.P.A., Klavans, R. og Boyack, K.W. (2021): "Thousands of scientists publish a paper every five days", [www.nature.com > articles > d41586/018/06185-8](https://www.nature.com/articles/d41586/018/06185-8)
- ⁵ Merton, R. (1973) "The Normative Structure of Science" i *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: Chicago University Press. Artiklen er oprindeligt fra 1942. En introduktion til den omfattende diskussion, de har givet anledning til, kan findes i Klint Jensen, K. et al. (eds.) *RCR – A Danish textbook for courses in Responsible Conduct of Research*. <http://www.ifro.ku.dk/rcr.pdf/>
- ⁶ Jeg kan her i vid udstrækning tilslutte mig de tanker, antropologen Tim Ingold (2020) gør sig i artiklen "On Building a University for the Common Good". *Philosophy and Theory in Higher Education*, 2(1), 45-68. <http://re-emergence-emergency-university.se/wp-content/uploads/2019/11/Glasgow-Lecture-on-The-University.pdf>